

ДОСЛІДЖЕННЯ

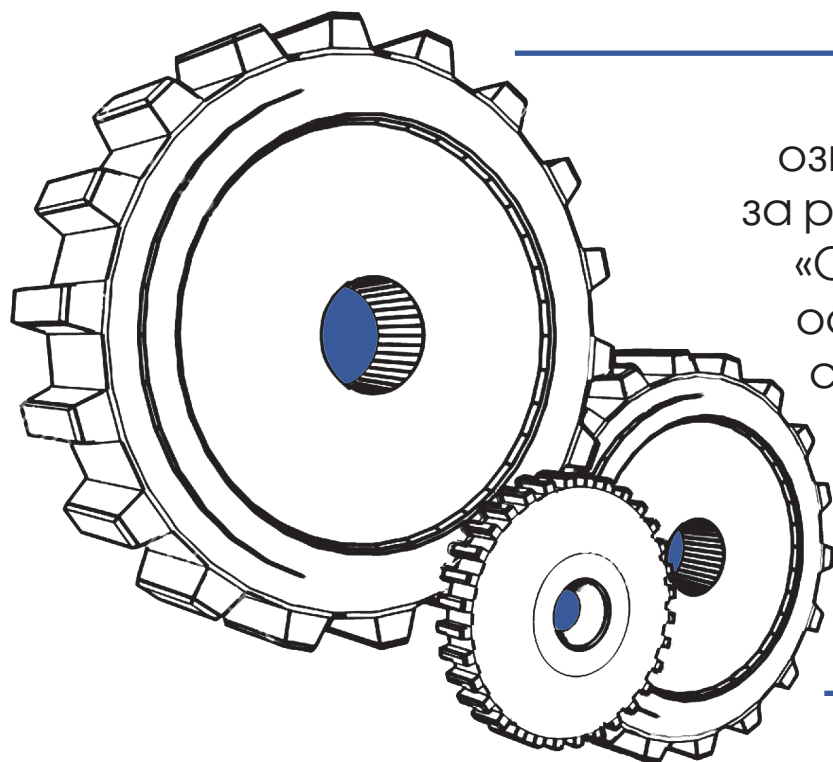
# ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

(висновки за результатами  
дослідження)

**Наталія ГОНЧАРОВА**, кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник

**Ірина КАМЕНЄВА**, науковий співробітник

**Олена ПАТРИКЕЄВА**, начальник відділу STEM-освіти ДНУ  
«Інститут модернізації змісту освіти»



Пропонуємо  
ознайомитися з висновками  
за результатами дослідження  
«Стан розвитку економічної  
освіти в закладах загальної  
середньої освіти України»,  
підготовленого та  
проведеного відділом  
STEM-освіти ДНУ  
«Інститут модернізації  
змісту освіти».

Економіка утворює каркас цивілізації, адже вона утримує на собі усі інші сфери людського суспільства.

Наука, культура, соціальна сфера, мораль, політика, ідеї — усе це людство може дозволити собі лише тому, що в економіці визрівають необхідні матеріальні умови. Отже, економіка — це основа життя людини та суспільства.

В сучасному швидкоплинному світі змінюються роль і місце вчителя в системі освіти. Завдання вчителя економіки та вчителів, що викладають курси економічного спрямування, полягають у формуванні в учнів основних та предметних компетентностей.

Особливе значення для економічного блоку навчання має його роль у формуванні підприємницької компетенції та вміння вчитися протягом усього життя.

Так, вивчення курсу «Економіка» у класах з економічним профілем навчання спрямоване на досягнення загальних для різних профілів та особливих цілей.

До загальних цілей, які реалізуються під час вивчення економіки у класах усіх профілів навчання, належать такі:

- засвоєння фундаментальних знань про економічне життя суспільства, а саме: основних економічних категорій, законів, закономірностей, тенденцій;
- формування світогляду цивілізованої людини, яка визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності тощо;
- сприяння розвитку навичок раціональної економічної поведінки людини як споживача, найманого працівника, підприємця, платника податків, користувача суспільних благ, члена місцевої громади, активного виборця тощо.



**У ДОСЛІДЖЕННІ  
ВЗЯЛИ УЧАСТЬ  
7 590 РЕСПОНДЕНТІВ, ІЗ НИХ:**



1100 осіб — це вчителі, які викладають економіку та курси економічного спрямування,



3245 осіб — учні 10-х класів



3245 осіб — їхні батьки



**ДО ГРУПИ ВЧИТЕЛІВ, ЯКІ  
ВИКЛАДАЮТЬ ЕКОНОМІКУ  
ТА КУРСИ ЕКОНОМІЧНОГО  
СПРЯМУВАННЯ, УВІЙШЛИ  
ВЧИТЕЛІ ЗІ СТАЖЕМ РОБОТИ:**



до 5 років —  
25% респондентів



від 6 до 11 років —  
27% респондентів



понад 12 років —  
48% респондентів



**МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ:**



проживає в містах — 52%



48% — у сільській місцевості



Рис. 1. Діаграма формування основних компетентностей в учнів під час вивчення економіки в закладах загальної середньої освіти



Рис. 2. Діаграма результативності проведення уроків з економіки

Дослідження проходило в декілька етапів, які склалися із:

- збирання та оброблення первинної інформації з різних джерел;
- розроблення нормативно-правової бази;
- підготовку інструктивно-методичних рекомендацій щодо проведення дослідження;
- розроблення інструментарію (анкети для трьох груп респондентів);
- підготовку Google форм для проведення анкетування;
- прорахування репрезентативності, надійності та валідності вибіркової сукупності тощо;
- призначення обласних координаторів та ознайомлення їх із пакетом матеріалів для проведення дослідження;
- коригування дотримання вибіркової сукупності;
- консультативну діяльність;
- аналіз та узагальнення отриманих результатів дослідження;
- ознайомлення освітянської спільноти із результатами дослідження через публікацію статей у наукових фахових та педагогічних виданнях.

Варто відзначити, що переважна більшість респондентів протягом останніх трьох років взяла участь у програмах професійного розвитку з економіки.

Так, 57,2% опитуваних пройшли курси підвищення кваліфікації з економіки.

Незначна кількість — отримали другу або третю вищу освіту (3,1%) та закінчили магістратуру або аспірантуру (2,3%).

При цьому 51,4% учителів зазначили, що не вбачають ніяких перешкод для власного професійного розвитку, а от 32,3% респондентів зауважили, що на власний саморозвиток у них не вистачає часу.

Актуальні проблеми в організації діяльності  
щодо впровадження економічної освіти (%)

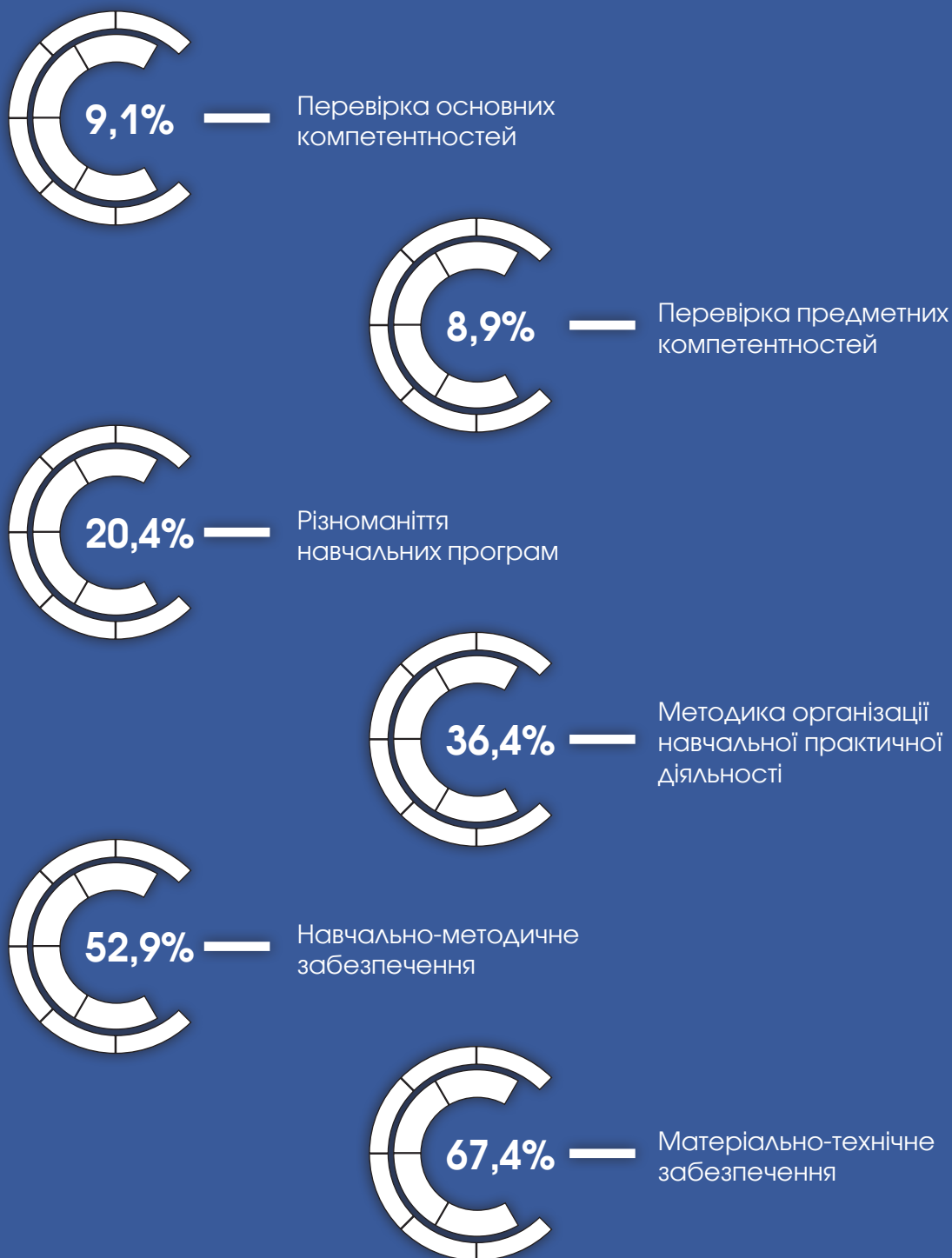


Рис. 3. Діаграма актуальних проблем в організації діяльності  
щодо впровадження економічної освіти

Актуальні проблеми викладання предметів економічного спрямування у закладах загальної середньої освіти (%)

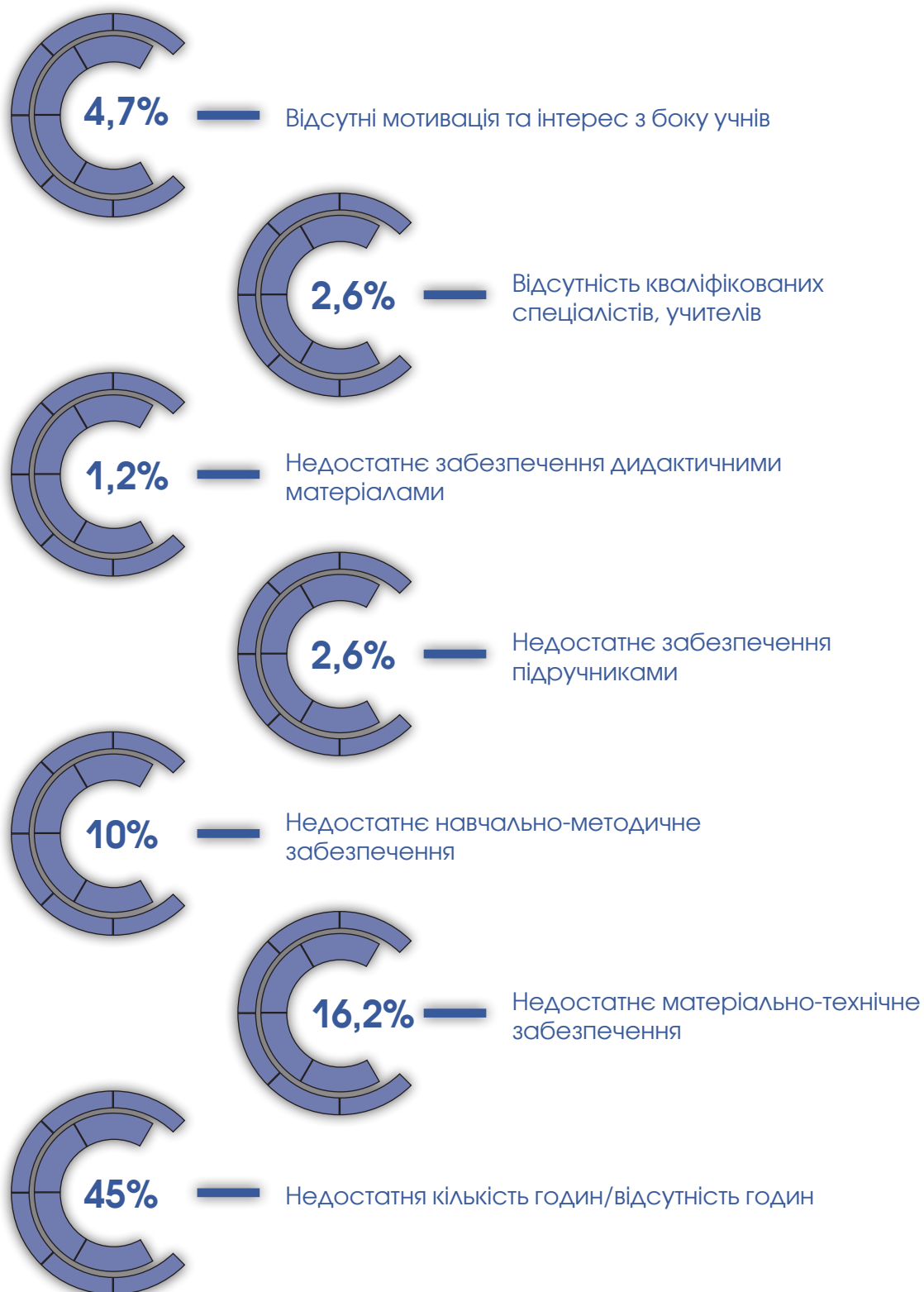


Рис. 4. Проблеми викладання предметів економічного спрямування у закладах загальної середньої освіти

### Динаміка зацікавленості учнів у вивченні економіки (%)

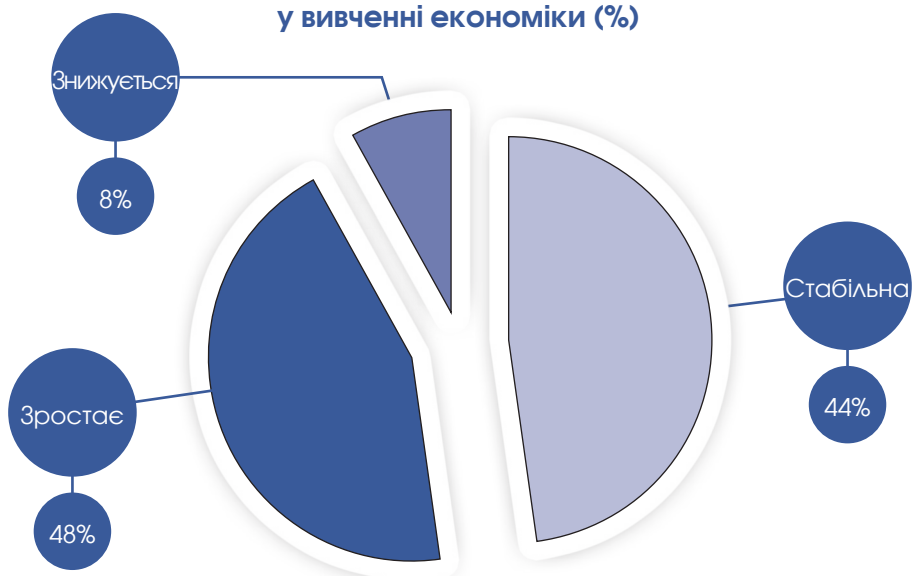


Рис. 5. Діаграма динаміки зацікавленості учнів у вивченні економіки протягом останніх років

### Зацікавленість учнів у вивченні економіки (%)

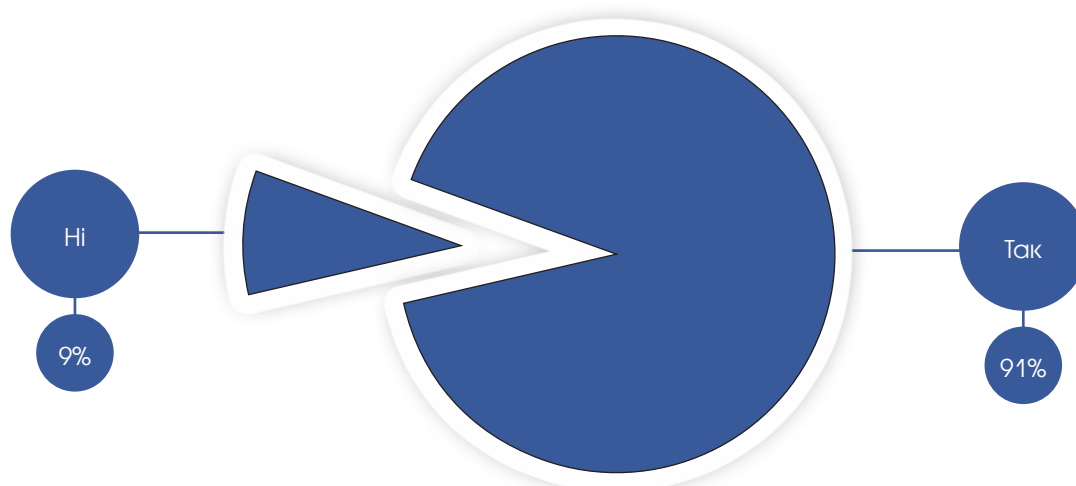


Рис. 6. Виявлення в учнів зацікавленості у вивченні економіки

У ХХІ столітті важливо формування основних компетентностей в учнів, розвиток у них навичок для життя у турбулентному світі, тому одним із запитань анкети для вчителів було запитання: «Які основні компетентності формуються в учнів під час вивчення економіки?»

Відповіді респондентів дозволяють зробити висновки про те, що в процесі вивчення економіки в закладах загальної середньої освіти в учнів формуються такі основні компетентності:

- підприємницька (88,6%),
- інформаційна (72,2%),
- громадянська (67,2%)
- здоров'язбережувальна (23,1%) (рис. 1).

На запитання анкети Які результати набувають учні на уроках економіки у ЗЗСО? вчителі відповіли, що уроки з економіки надають учням упевненості у собі та віри у свої сили (59,5%), призводять до ранньої профорієнтації (57,4%), допомагають їм в освоєнні важливих професійних навичок (44,8%) та майбутньому виборі занять відповідно до їхніх уподобань, захоплень, хобі (39,8%) (рис. 2).

В одному із запитань анкети вчителям було запропоновано обрати найбільш актуальні проблеми для організації діяльності щодо впровадження економічної освіти (рис. 3). Отже, респонденти визначили таке: матеріально-технічне забезпечення — 67,4%, навчально-методичне забезпечення — 52,9%, методика організації навчальної практичної діяльності — 36,4%, різноманіття навчальних програм — 20,4%, перевірка основних компетентностей — 9,1%, перевірка предметних компетентностей — 8,9%.

На відкрите запитання анкети «У чому полягають проблеми викладання предметів

економічного спрямування у закладах загальної середньої освіти?» (рис. 4) вчителі надали найрізноманітніші відповіді, серед яких найбільшою проблемою респонденти вбачають недостатню кількість годин, яку відведено на вивчення економіки (1 година на тиждень) або взагалі їх відсутність (45%), недостатнє матеріально-технічне забезпечення (16,2%), недостатнє навчально-методичне забезпечення (10%).

Незначна кількість відповідей вказала на недостатнє забезпечення підручниками (2,6%), недостатнє забезпечення дидактичними матеріалами (1,2%), відсутність кваліфікованих спеціалістів, учителів (2,6%). Ще однією проблемою є відсутність мотивації та зацікавленості з боку учнів (4,7%).

Поряд із наявними проблемами в організації діяльності щодо впровадження економічної освіти та проблемами викладання предметів економічного спрямування у закладах загальної середньої освіти вчителі зазначають активну динаміку розвитку зацікавленості учнів у вивченні економіки протягом останніх років.

Так, 47,9% респондентів зазначають, що зацікавленість учнів зростає, 43,6% — залишається стабільним, і лише 8,5% вважають, що зацікавленість учнів знижується (рис. 5).

Також вчителі зазначили, що майже всі учні (91,1%) виявляють зацікавленість у вивченні економіки (рис. 6).

На запитання анкети «Чи виявляють Ваші учні бажання займатися підприємницькою діяльністю?» 91,5% респондентів надали позитивну відповідь «Так» (рис. 7).



За результатами анкетування учнів було виявлено перелік тем, які є найбільш цікавими для них, а саме:

- Як поставити власні фінансові цілі та скласти персональний фінансовий план (53,5%);
- На яку інформацію слід звертати увагу під час підписання договору з банком або фінансовою компанією (51,5%);
- Які існують закони щодо захисту прав споживачів, і що робити, коли права споживача порушено (49,7%);
- Банківські послуги: поточні рахунки, депозитні вклади та пластикові картки (43,9%);
- Як планувати покупки товарів тривалого користування (автомобіль, квартира, дача) та оцінювати свої можливості реалізувати ці плани (43,7%);
- Що робити, щоб не влізти у борги, користуючись кредитами (40%);
- Страхування та страхові інструменти (38,7%);
- Джерела інформації про фінансові послуги, як тлумачити інформацію та як відрізнити рекламу від об'єктивної інформації (34%);
- Ринки капіталу, акції та інститути спільного інвестування (33,2%);
- Споживчі кредити для придбання товарів та послуг (22,7%);
- Як працює пенсійна схема та які існують методи забезпечення доходу в похилому віці (21%) (рис. 8).

На запитання анкети для учнів «Оцініть власну обізнаність із питань загальноєкономічних аспектів (потреби споживача, споживчі блага, обмеженість ресурсів та безмежність потреб, раціональне використання ресурсів, види власності, економічний кругообіг, економічна система тощо)» 8,4% опитаних респондентів зазначили, що мають високий рівень знань, 61,8% — достатньо обізнані.

### Бажання учнів займатися підприємницькою діяльністю (%)

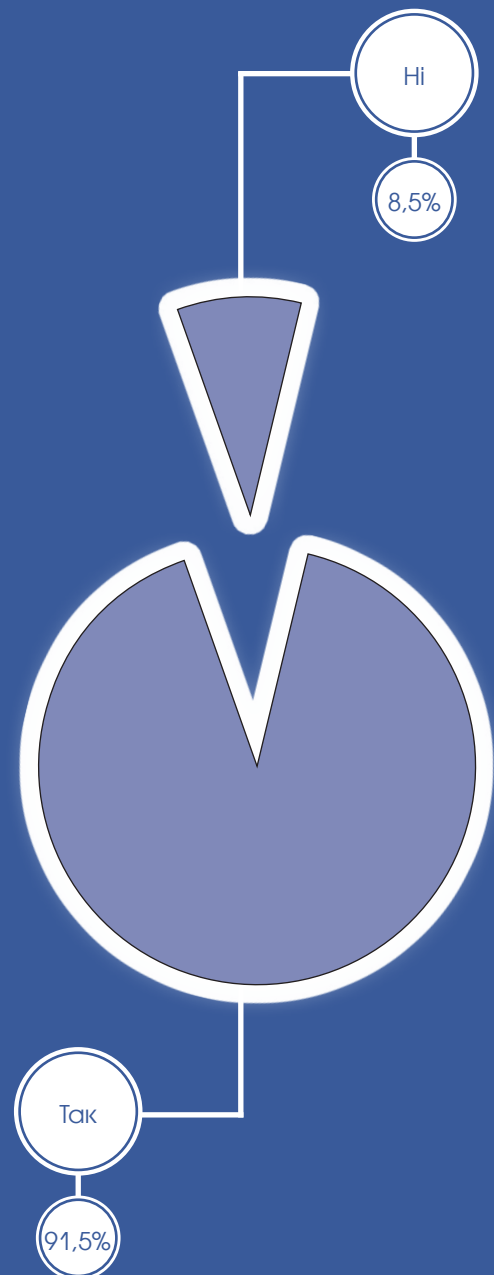


Рис. 7. Виявлення в учнів бажання займатися підприємницькою діяльністю





Рис. 8. Найбільш цікаві теми з економіки (за результатами анкетування учнів, %)

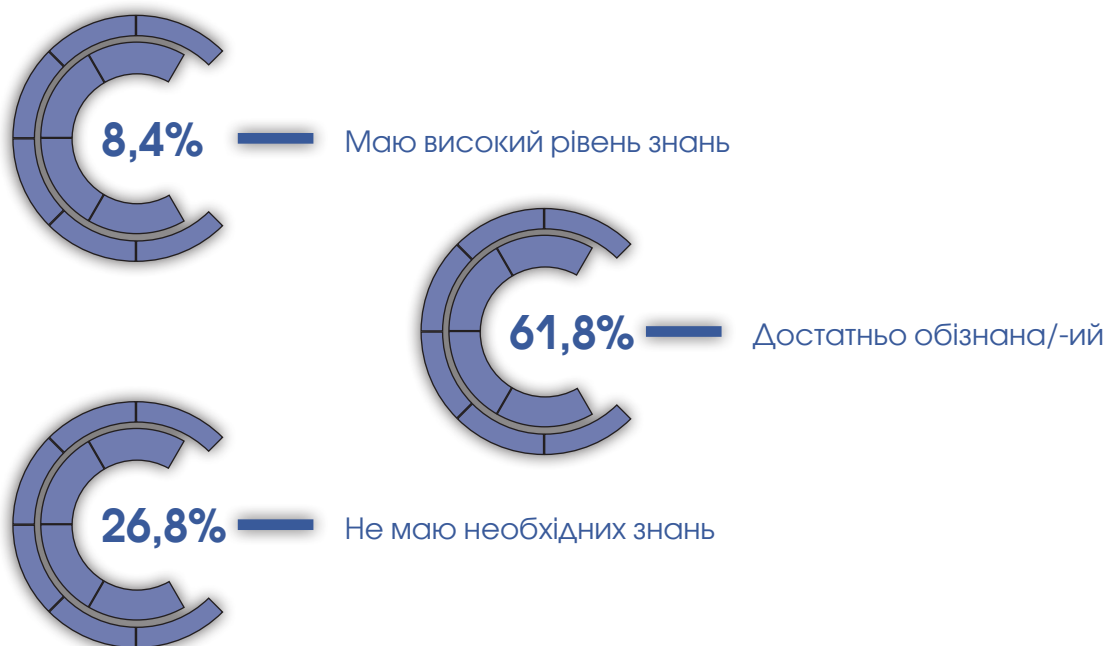


Рис. 9. Обізнаність учнів із питань загальнооекономічних аспектів (за результатами анкетування учнів, %)

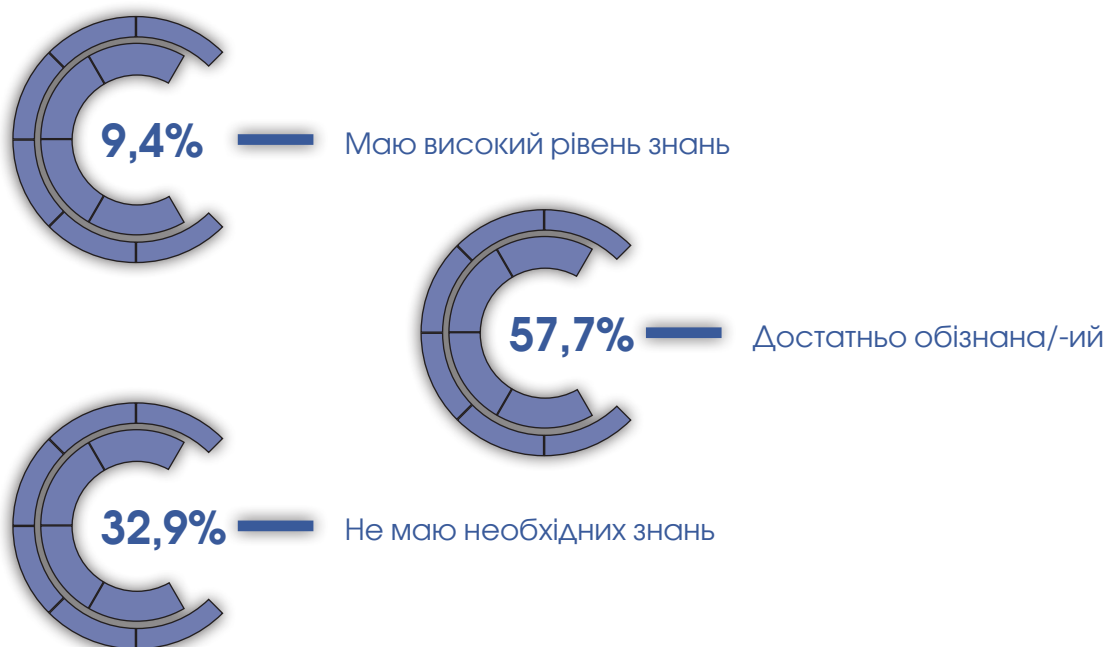


Рис. 10. Обізнаність учнів із питань фундаментальних аспектів ринкової економіки (за результатами анкетування учнів, %)

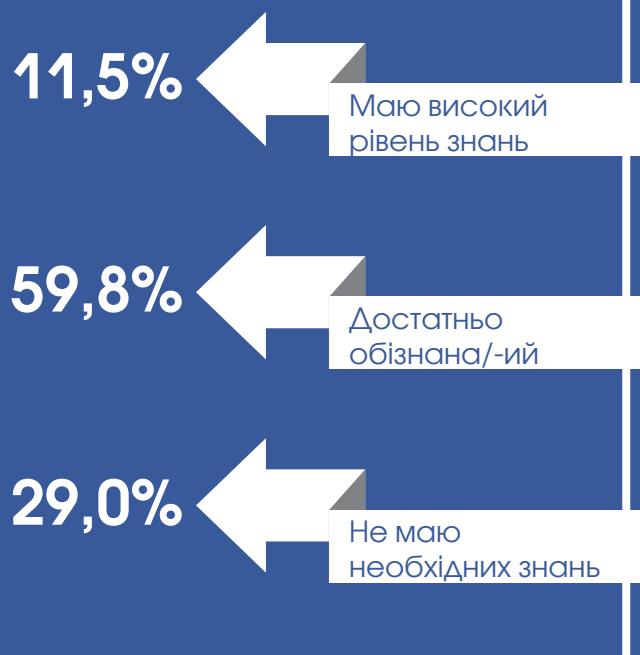


Рис. 11. Обізнаність учнів із питань підприємницької діяльності (за результатами анкетування учнів, %)

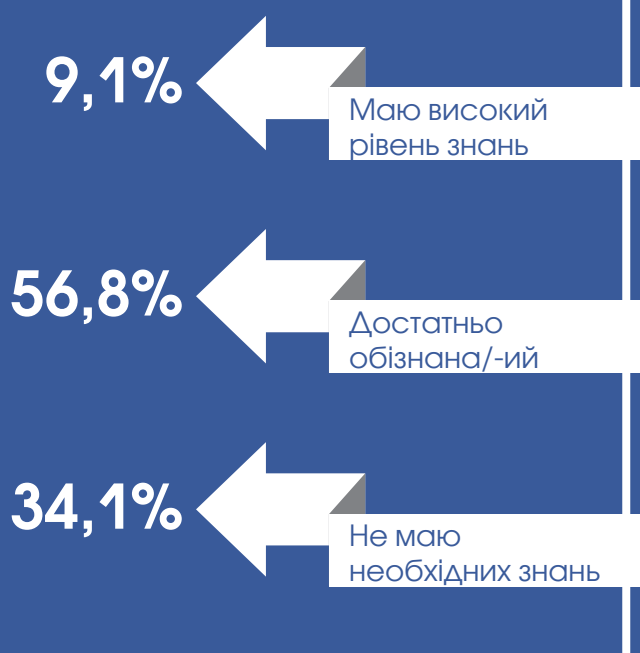


Рис. 12. Обізнаність учнів щодо показників економічного розвитку країни (за результатами анкетування учнів, %)

І майже третина опитаних (26,8%) не мають необхідних знань (рис. 9).

Цікавила думка учнів щодо їх обізнаності з питань фундаментальних аспектів ринкової економіки. 57,7% респондентів відповіли, що достатньо обізнані з таких понять, як попит, пропозиція, конкуренція, монополія, види і функції грошей, доходи, витрати, інфраструктура ринку (банки, біржі, страхові компанії).

32,9% опитаних не мають необхідних знань; 9,4% — оцінили свої знання на високому рівні (рис. 10).

Майже такі самі показники маємо з обізнаності учнів у питаннях підприємницької діяльності (дохід, ризик, витрати, прибуток, рентабельність, економічна ефективність, бізнес-план, маркетинг, реклама тощо).

59,5% — достатньо обізнані; 29% — не мають необхідних знань; 11,5% — мають високий рівень знань (рис. 11).

На запитання анкети для учнів «Оцініть власну обізнаність у показниках економічного розвитку країни (ВВП, ВНП, національний дохід, безробіття, інфляція, державний бюджет, регулювання економіки, податки, видатки, експорт, імпорт, інвестиції тощо)» 56,8% опитаних відповіли, що достатньо обізнані; 34,1% — не мають необхідних знань; 9,1% — оцінюють свої знання на високому рівні (рис. 12).

Отже, аналіз діаграм на рис. 9—12 дозволяє зробити висновок, що переважна більшість учнів (майже 60%) вважають себе достатньо обізнаними в таких питаннях, як загальноекономічні та фундаментальні аспекти ринкової економіки, підприємницька діяльність та показники економічного розвитку країни; 10% респондентів мають високий рівень знань із цих самих питань та близько 30% — не мають необхідних знань.

На окрему увагу заслуговує група респондентів «батьки», серед яких 65,6% проживає у містах; 34,4% — у сільській місцевості.

Результати дослідження дали змогу виявити, що 40% батьків вважають необхідним вивчати економіку всім учням без виключення; 30,6% — вивчати тим, хто бажає; 27,8% — необхідно вивчати, лише тим, хто планує отримати відповідну професію (рис. 13).

На запитання анкети для батьків «Оцініть власну обізнаність із питань економічного життя суспільства (фінансова сфера, ринкова економіка, підприємництво)» 65% опитаних респондентів відповіли, що достатньо обізнані; 16,7% — оцінюють свій рівень знань як високий; 18,3% — не мають достатніх знань (рис. 14).

На запитання анкети для батьків учнів 10-х класів «Про які з наведених нижче послуг Вам хотілося б дізнатися більше або отримати додаткову інформацію?» відповіді розподілилися таким чином:

- страхові поліси (25,7%);
- обмін валют (23,7%);
- депозитний рахунок у банку (21%);
- споживчий кредит (21,8%);
- банківська пластикова картка (19,4%);
- пропозиції недержавних пенсійних фондів (19,1%);
- інвестиції в акції компаній (18,7%);
- поточний рахунок у банку (16,5%);
- іпотечний кредит (13,8%);
- жодна не цікавить (22,4%) (рис. 15).

**Висновки.** Отже, результати дослідження показали, що зацікавленість учнів у вивченні економіки зростає.

Найбільш цікавими питаннями є:

- складання персонального фінансового плану,
- договорів між банками та фінансовими компаніями,



Рис. 13. Ставлення батьків до вивчення економіки в закладах загальної середньої освіти (за результатами анкетування батьків, %)

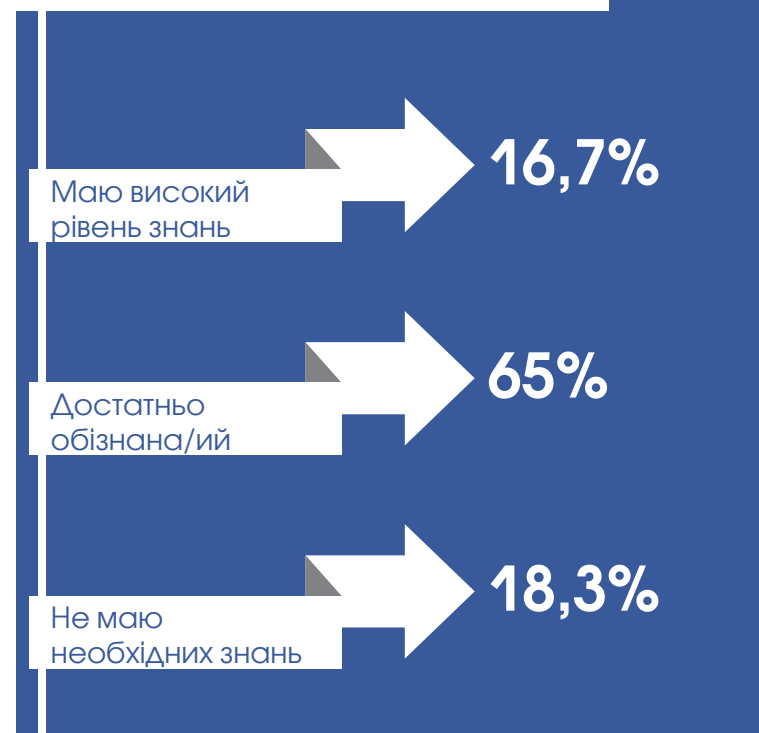


Рис. 14. Обізнаність батьків учнів 10-х класів із питань економічного життя суспільства (за результатами анкетування батьків, %)



Рис. 15. Аналіз відповідей респондентів на запитання анкети «Про які з наведених нижче послуг Вам хотілося б дізнатися більше або отримати додаткову інформацію?»  
(за результатами анкетування батьків, %)

- можливість покупки товарів тривалого користування, відкриття рахунків,
- здійснення депозитних вкладів,
- інвестування та інші.

Більше половини опитаних учнів є досить обізнаними з питань загальноекономічних аспектів, економічного розвитку країн, ринкової економіки, підприємницької діяльності. 65% батьків вважають, що так само добре обізнані з питань економічного розвитку.

Проте хотіли б дізнатися більше, зокрема, отримати додаткову інформацію про страхові поліси, обмін валют, споживчі кредити, банківські картки, пропозиції недержавних пенсійних фондів тощо.

Учителями було зазначено, що уроки з економіки призводять до ранньої профорієнтації, допомагають учням в освоєнні важливих професійних навичок.

Однак існує низка найбільш актуальних проблем для організації діяльності щодо впровадження економічної освіти.

Серед них: матеріально-технічне забезпечення, навчально-методичне забезпечення, методика організації навчально-практичної діяльності, різноманіття навчальних програм, недостатня кількість годин та підручників.

### Використані джерела

**1.** Значення економічної науки в житті суспільства. URL: <http://referat-ok.com.ua/ekonomichna-teoriya/znachennya-ekonomichnoji-nauki-v-zhitti-suspilstva> (дата звернення: 26.06.2019).

**2.** Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi> (дата звернення: 20.06.2019).

### Деякі афоризми

#### про економіку

Економіка є мистецтво задовольняти безмежні потреби за допомогою обмежених ресурсів. Лоренс Пітер.

В економіці не можна зрозуміти нічого, поки не зрозумієш усього. «A Dictionary of Economic Quotations»

Економіст — хороший картограф, але поганий штурман. Вінсент Массі

Економічна наука надзвичайно корисна як форма зайнятості економістів. Джон Кеннет Гелбрейт

Економічні дослідження незмінно показують, що найкращим роком для покупки чого б то не було був попередній рік. Марті Аллен (нар. 1922), американський комік

Уся економіка — це наука про те, як люди приймають рішення. Джеймс Дьюзенберрі (нар. 1918), американський економіст

Економіка — це наука, яка розглядає всі явища з точки зору ціни. Херберт Джозеф Девенпорт (1861—1931), американський економіст

Якщо ви хочете бути багатим, ви повинні розвивати своє бачення. Ви повинні стояти на краю часу, вдивляючись у майбутнє. Роберт Кійосакі, американський підприємець, інвестор